

PEL CANTÓ DE HEGEL, PEL CANTÓ DE PROUST

El concepte hegel·lià d'experiència en una lectura d'*A la recerca del temps perdut*, de Marcel Proust

Etna Miró

Tutora: Dra. Teresa Rosell

Un dels nòduls més productius, tant per al pensament teòric com per al pràctic, és aquell que engrana literatura i filosofia. Aquesta terra de ningú, porosa i temptejada a les millors obres literàries, que intenten fer-nos sentir quelcom, i també pels grans filòsofs, que intenten esclarir-nos-ho, no arriba mai, emperò, a cap delimitació, sinó que deixa que els seus elements, deliçescents i mòbils, surin entre un espai i un altre —d'aquí la sensació que tota gran obra ens fa parlar de filosofia i que tota filosofia ens emmena vers la creació. És en aquesta cruïlla que s'enclava aquest treball. La pregunta directora és la següent: com de fructífera pot ser una lectura d'*A la recerca del temps perdut* a partir del concepte filosòfic d'experiència (*Erfahrung*) que proposa Hegel? A través d'un procediment hermenèutic (és a dir, que fa esment del procés mateix de comprensió tot investigant la veritat individual de l'objecte de manera decorosa amb la seva pròpia forma sense exercir tirànicament la violència de pretendre imposar al text una faramalla teòrica), la lectura de Proust a través del concepte d'*Erfahrung* hegel·lià clareja els intricats però apassionants vincles que capfermen literatura i filosofia per tal d'acabar, finalment, manifestant la convergència d'ambdues disciplines en una sola manera d'enfrontar-se a la vida: la *recerca*.

Tractar d'escatir el significat d'un concepte tan ampli com el d'experiència és una temeritat: és per això que el treball en limita l'abast al concepte d'*Erfahrung* hegel·liana, la qual cosa la fa més concreta i, per tant, més manejable. L'*Erfahrung* (experiència), tradicionalment, s'oposa a l'*Erlebnis* (vivència), del filòsof alemany Wilhelm Dilthey, car és només en l'*Erfahrung* que es ressalta l'element negatiu d'allò que vivim: només l'*Erfahrung* fa evident l'element essencial de pèrdua (i, de retop, d'integració) que qualsevol episodi de la nostra vida comporta. És per aquest motiu que, de tots els matisos d'experiència possibles, el d'*Erfahrung* s'escau tan adientment a una lectura de Proust: en ambdós medis, hi batega la negativitat —en el cas de la *Recerca* no només en el contingut, sinó també traduïda en el seu caràcter formal de trencadís narratiu.

Tanmateix, cal deturar-se en un prolegomen: què és allò que entén Hegel per experiència? L'experiència és un terme central per a tot el sistema hegel·lià. És un sinònim de fenomenologia (allò que és manifesta, és a dir, tot el que existeix). L'experiència és la base de la dialèctica, que no és altra cosa que el procés mitjançant el qual les coses arriben a la manifestació. És a través de l'experiència que l'esperit s'escindeix d'ell mateix i va prenent consciència de si fins a arribar a l'absoluta reflexivitat. D'aquesta manera, l'experiència és el procés de sortir de la consciència (l'afirmació trencada) per tal de trobar una alteritat (una negativitat i estranyesa, una violència: l'antítesi) que ratifica la primera identitat, que ja ha quedat modificada per l'absorció d'aquesta negativitat (la síntesi).

Un cop hem posat les bases del pensament d'*Erfahrung* hegel·lià, podem submergir-nos en una lectura de dos episodis de la *Recerca* que tenen la virtut de ser altament significatius i, per tant, de permetre'ns que les conclusions que n'extraïem siguin generalitzables.

De primer, hem llegit, sempre des de la perspectiva de l'*Erfahrung* hegel·liana, la primera escena narrativa de la *Recerca*: la del petó de bona nit de la mare a *Combray*. Aquí, afirmem que Proust ressegueix l'*Erfahrung* hegel·liana en

tots els seus estadis, però al cap i a l'últim la refuta en la seva conclusió hegeliana de l'Absolut. La negativitat, associada al segon moment, aquell en què la consciència surt de la seva identitat, s'identifica amb el trencament del costum a partir d'una circumstància inesperada (el sopar amb el senyor Swann fa que el petó de la mare no arribi i el minyó pateix, anguniejat d'haver estat expulsat de la seva zona de confort, de l'habitud en què se sentia protegit).

Tot el sentiment d'inquietud en no obtenir el petó de la mare pot relacionar-se fàcilment amb el procés de possessió exponencial i infinita de l'autoconsciència, que, un cop ha detectat un element exterior que no té integrat, fretura absorbir-lo, amortitzar-lo, en la seva pròpia consciència. Així, l'autoconsciència va engrandint-se fent seus els objectes externs, liquidant-ne llur estranyesa —transfigurant el No-Jo en Jo, en identitat. D'aquesta manera, aspira a assolir un estat d'absolut, un pensament que ho inclou tot. Proust presenta aquests elements en el seu negatiu fotogràfic, en la seva contrapartida: el nen aspira a la possessió total, però té la dissort que el seu objecte de possessió és la mare, és a dir, no pas un objecte en realitat, sinó un subjecte. Vet aquí l'element que li sabotejarà l'apropiació per la qual malda: els subjectes no poden mai ser assimilats absolutament a causa de la seva complexitat. La vida de Marcel esdevé una eterna expulsió dels costums i, per tant, un etern patiment. L'experiència ens fa sortir de la rutina on creiem nostra la persona estimada: ens fa entendre que no ho és pas, i aquesta esquerda en l'anestèsia del costum ens angoixa.

En un capgirell interessantíssim de l'escena, Marcel aconsegueix que la mare es quedi a dormir amb ell. Nogensmenys, és precisament en aquest moment de triomf, de superació de l'estadi de negativitat de l'experiència (Hegel en diria la síntesi, el moment de reunificació) que Marcel comprèn que inevitablement marxa vers un fracàs etern. Entén que totes les habituds estan destinades a trencar-se i totes les persones que estimem, a morir, que no hi ha cap experiència que sigui la veritat última de l'anterior. La vida no és cap esquema progressiu i promissori vers l'Absolut (en Hegel, recordem, la negació d'un estadi acaba desembocant en un altre de millor), sinó un etern patiment condemnat a repetir-se cíclicament sense que res ho pugui evitar. Comptat i debatut, estem abocats a fer experiència: per a Hegel, aquesta condemna ens ha de dur a l'elevació, a l'Absolut; per a Proust, tot altrament, aquesta condemna és, purament i escarida, condemna.

Què ens diu aquesta escena del concepte d'experiència hegeliana? Quines implicacions té per a la consideració general de la relació entre literatura i filosofia? Podríem pensar-la com un sabotatge: la literatura se'ns apareix com a un contrabalançament de la filosofia. La filosofia és una disposició de conceptes que no capta la vida concreta; la literatura, en canvi, és la constel·lació d'orfebreria que proposa el color de la realitat, la singularitat única que se li fa escàpola a la filosofia precisament pel seu caràcter de superestructura cognitiva —essent el preu per a la comprensió abstracta l'escamoteig de la cristal·lització. Aquesta disposició general (la filosofia pel cantó de l'abstracte i la literatura, pel del concret) sembla ratificada per aquesta primera escena del petó a *Combray*.

No obstant, si la *Recerca* tan sols fos això, ben poc seria. En una mena de procés metadialèctic paral·lel, el treball ha trencat la visió antitètica d'una filosofia dedicada a allò important, greu i general, i una literatura feta de petites, curioses i pintoresques observacions —una relació contrapuntística entre els dos pols, prèviament sancionada per l'escena de *Combray*—, per tal de generar una nova mirada sobre el paper de la literatura i el de la filosofia. La segona escena que hem llegit és el moment, a *El temps retrobat II* (el darrer volum de la *Recerca*), en què Marcel s'adona que l'escriptura redimirà tot el temps perdut, que li permetrà retrobar-lo. Es contraposa, aleshores, l'experiència d'un Marcel nen (el de l'escena del petó) a la valoració intel·lectual, a la recogitació

literària, que en fa un Marcel ja adult, en l'abisme de l'escriptura. En *El temps trobat II*, la reconciliació és l'horitzó del pensament (així com ho és també per a Hegel): el llibre ens diu que totes les fases han estat necessàries per arribar a l'escriptura i que la veritat no és en cap episodi aïllat, sinó en el confegit significatiu de tots ells —per això només la trobem a l'últim volum de l'obra. La veritat de la *Recerca* rau, en definitiva, en *El temps trobat II*, car la veritat ha estat la recerca, la investigació mateixa —com diria Hegel, la veritat és el procés d'experiència, la totalitat: *Das Wahre ist das Ganze*. L'experiència última en ambdós casos no és altra que acceptar tots els estadis, les evolucions i els pensaments, tot entenent que el resultat només és possible des del conjunt d'experiències prèvies. Segons Hegel, l'objectiu del pensament és pensar-se en tots els estadis: el resultat és només fruit natural del desenvolupament dialèctic de l'autoconsciència. Marcel també ho creu així: l'acceptació del patiment del menut de *Combray* queda integrat, reunificat, en l'escriptura que se'n fa. El temps ha estat, efectivament, trobat, pensat —un trobament en el sentit estricte: la reunificació en l'absolut de l'escriptura.

D'aquesta manera, ha quedat subvertida la plàcida parcel·lació. La literatura a *El temps trobat II* no accepta ser una veu de la consciència de les negligències de la filosofia. Tot altrament, la literatura i la filosofia es pensen en peu d'igualtat: Proust no s'acontenta d'explicar allò que encaixa amb el concepte d'*Erfahrung* de Hegel, ans la seva *Recerca* constitueix una investigació de la veritat de l'experiència en els seus propis termes, un intent de reunificar-se en l'Absolut. La *Recerca* és, doncs, en el sentit estricte, una *recerca*. Només sota aquesta nova llum podem entendre del tot la cèlebre frase d'un dels moments culminants de l'obra proustiana:

L'autèntica vida, la vida finalment descoberta i esclarida, l'única vida, en conseqüència, plenament viscuda, és la literatura. Aquesta vida que, en un cert sentit, viu a cada instant en tots els homes, tant com en l'artista. Però no la veuen, perquè no miren d'esclarir-la.¹

L'esquema filosòfic hegelianista de l'experiència ha estat, per tant, ratificat, però Proust ho fa en termes literaris, eminentment artístics —la redempció de l'Absolut és l'escriptura: l'autoconsciència es realitza en el procés d'escriptura de l'experiència. Altrament dit, la realitat no s'escandalla amb paràmetres històrics o cognitius, com en Hegel, sinó literaris —i, malgrat tot, s'escandalla igualment!

És aquest el motiu del paral·lelisme entre el final de la *Recerca* i el del treball. La gran revelació de Marcel és entendre que el camí de Swann i el de Guermantes no són dos d'oposats, sinó un de sol, on, a la fi, convergeixen els caps d'ambdues cordes després de fer la volta sencera; un sol viarany, per tant. Aquesta és la nova comprensió de les relacions entre filosofia i literatura: tant la filosofia com la literatura són una mateixa branca. I la literatura és tan absoluta i resolta en el fet artístic com la filosofia ho és en el cognitiu. La seva és una relació pensada, autoconscient i retrobada: no és possible mantenir cap diatriba ni diferència substantiva entre elles. Tant l'objecte de la literatura com el de la filosofia no és altre que la vida —els dos cantons d'un mateix recorregut. Ha quedat demostrat que la literatura és una línia de pensament igual de compromesa amb la veritat que la filosofia. Així, la pregunta que segueix no és pas capciosa: podríem escriure avui una obra com la *Recerca*?... Respondre-la

¹ PROUST, Marcel (2022). *El temps trobat II*. Traducció: Josep Maria Pinto. Barcelona: Viena Edicions, p. 54. Col·lecció: El cercle de Viena. ISBN: 978-84-18908-62-0 [*Le temps retrouvé II*. París: Gallimard, 1927].

seria tant com demanar-nos sobre la possibilitat (o impossibilitat) del nostre present per a pensar la nostra existència en tota la seva exigència filosòfica de profunditat.